

Zeydül-Hayr'ın Hayatı ve Şairliği

The Life and Poetry of Zayd Al-Hayr

Sorumlu Yazar

Corresponding Author

Ömer SABUNCU

Prof. Dr.

Harran Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları
Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa / Türkiye. <https://ror.org/057qfs197>omersabuncu@harran.edu.tr<https://orcid.org/0000-0001-8424-8481>

Prof. Dr.

Harran University, Faculty of Theology, Department of Islamic
History and Arts, Şanlıurfa / Türkiye. <https://ror.org/057qfs197>

Fatma Betül ÇİĞDEM

Yüksek Lisans Öğrencisi

Harran Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İslam Tarihi
ve Sanatları Ana Bilim Dalı, Şanlıurfa / Türkiye. <https://ror.org/057qfs197>fbetulcigdem1@gmail.com<https://orcid.org/0009-0004-0926-9564>

Master's Student

Harran University, Graduate Education Institute, Department
of Islamic History and Arts, Şanlıurfa / Türkiye. <https://ror.org/057qfs197>

Atıf & Cite As: Sabuncu, Ömer – Çiğdem, Fatma Betül. "Zeydül-Hayr'ın Hayatı ve Şairliği". *Siyer Araştırmaları Dergisi* 20 (Ekim 2026), 89-106. <https://doi.org/10.56288/siyer.2029135>

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi: 31 Ağustos 2026

Kabul Tarihi: 14 Ekim 2026

Yayın Tarihi: Ekim 2026

Article Information

Article Type: Research Article

Received: 31 August 2026

Accepted: 14 October 2026

Publication Date: October 2026

Değerlendirme: Makale, çift taraflı kör hakemlik esasına göre en az iki dış hakem tarafından incelenmiştir.

Yazar Katkı Oranları:

Çalışmanın Tasarlanması: Yazar-1 (%45), Yazar-2 (%55)

Veri Toplama: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Veri Analizi: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Makalenin Yazımı: Yazar-1 (%50), Yazar-2 (%50)

Başvuru ve Revizyon: Yazar-1 (%55), Yazar-2 (%45)

Benzerlik: Benzerlik taraması (intihal.net) yapılarak intihal içermediği teyit edilmiştir.

Yapay Zekâ Etik Beyanı: Yazar, bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ araçlarından yararlanmadığını ve bu husustaki tüm sorumluluğun kendisine ait olduğunu beyan eder.

Yapay Zekâ Etik Beyanı: Yazar, bu makalenin hazırlanma sürecinde yapay zekâ araçlarından yararlanmadığını ve bu husustaki tüm sorumluluğun kendisine ait olduğunu beyan eder.

Etik Bildirim: editor@siyeryayinlari.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/siyer/policy>

Çıkar Çatışması: Yazarlar, herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansman: Yazarlar, bu araştırmayı desteklemek amacıyla herhangi bir dış fon kullanılmadığını beyan eder.

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmasının telif hakkına sahiptir ve çalışması CC. BY-NC. 4.0. lisansı altında yayımlanmaktadır.

Yayıncı: Siyer Yayınları

Review Process: The article was reviewed by at least two external reviewers in accordance with the double-blind peer-review process.

Author Contribution Rates:

Study Design: Author-1 (%45), Author-2 (%55)

Data Collection: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Data Analysis: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Manuscript Writing: Author-1 (%50), Author-2 (%50)

Submission and Revision: Author-1 (%55), Author-2 (%45)

Plagiarism Check: A similarity check was conducted using intihal.net and the article was confirmed to be free of plagiarism.

Ethical Statement: The authors declare that this study was prepared in accordance with scientific and ethical principles and that all works consulted are cited in the bibliography.

AI Ethics Statement: The author declares that AI tools were used in the preparation of this article for creating tables, generating images, and, to a limited extent, translation, and assumes full responsibility for their use.

Complaints: editor@siyeryayinlari.com

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/siyer/policy>

Conflicts of Interest: The authors declare that they have no competing interest.

Funding: The authors declare that no external funding was received to support this research.

Copyright & License: The authors retain the copyright to the work published in the journal, and the work is published under the CC BY-NC 4.0 License.

Published by: Siyer Publications

Öz

Bu çalışma, İmâmiyye Şîası'nın tarih tasavvurunda imâmet kavramının erken dönem İslâm tarihi ve siyer rivâyetlerinin yorumlanmasına nasıl yön verdiğini incelemektedir. Çalışmanın temel problemi, Şîî düşüncede imâmet anlayışının erken dönem İslâm tarihine ilişkin tarihî malzemenin seçimi ve anlamlandırılmasını nasıl şekillendirdiğidir. Bu çerçevede öncelikle klasik Şîî kaynaklar, erken siyer ve tarih eserleriyle karşılaştırılarak rivâyetlerin tarihî bağlamları ile sonraki mezhebî kullanımları arasındaki ilişki değerlendirilmiştir. Araştırmada ayrıca imâmetin Şîî tarih yazımında kronolojiyi, nedenselliği, tarihî kişilerin konumunu ve bu konumun meşruiyet ölçütlerini düzenleyen bir yorum çerçevesine dönüştüğü de ele alınmaktadır. Vâkıa Hz. Ali'nin ilk Müslümanlardan oluşu, hicret gecesindeki rolü, muâhât, Hz. Fâtıma ile evliliği ve savaşlardaki başarıları Şîa tarafından onun ilahî seçilmişlik fikrini destekleyecek şekilde aktarılmıştır. Bu doğrultuda, İnzâr, Menzile ve Gadîr-i Hûm gibi rivayetler, tarihî bağlamlarının ötesinde imâmete ilişkin genel nasslar olarak yorumlanmıştır. Kırtâs ve Sakîfe gibi hadiseler ise ilahî tayinin siyasi alanda gerçekleşmemesini açıklayan önemli kırılma noktaları olarak değerlendirilmiştir. Böylelikle Şîî müellifler, Şîa'nın erken dönem siyasi tarihini, Hz. Ali'nin meşru imam olarak tayin edildiği, bu tayinin çeşitli şekillerde engellendiği ve siyasi otoritenin daha sonra imamlar aracılığıyla devam ettiği bir tarih anlayışı çerçevesinde kurgulamışlardır. Bu tarih anlayışında tarihî veriler de söz konusu imâmet anlayışını destekleyecek şekilde yorumlanmıştır. Çalışmada, özellikle siyer rivâyetlerinin tarihî varlığı ile bu rivâyetlerden çıkarılan siyasi sonuçların birbirinden ayrılması gerektiği savunulmaktadır. Kaynakların telif tarihleri, rivâyet varyantları ve rivâyetlerin iktibas biçimleri birlikte incelendiğinde, Şîî tarih tasavvurunun seçme, genişletme, ilişkilendirme ve geriye dönük anlamlandırma işlemleriyle kurulduğu görülmektedir. Sonuç olarak imâmet, geçmişçi açıklayan bir kavram olmanın yanı sıra hangi olayların tarihî anlatıya dâhil edileceğini ve bu olaylara hangi siyasi anlamların yükleneceğini belirleyen bir işlev üstlenmiş ve Şîa'nın alâmet-i fârikası hâline gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Siyer, İslam Tarihi, Şîa, İmâmet, Tarih Tasavvuru.

Abstract

This study examines how the concept of imamate in the historical worldview of the Imamite Shi'a guided the interpretation of early Islamic history and sirah narratives. The central question of the study is what effects Shi'i thought had on the selection, sequencing, and interpretation of historical material concerning the imamate. Within this framework, classical Shi'i sources were first compared with early sirah and historical works to assess the relationship between the historical contexts of the narratives and their subsequent sectarian uses. The study also examines how the concept of imamate transformed into an interpretive framework that regulates chronology, causality, the status of historical figures, and the criteria for the legitimacy of that status in Shi'i historiography. In fact, Ali's status as one of the first Muslims, his role on the night of the Hijrah, the mu'ahat (brotherhood pact), his marriage to Fatima, and his military successes are presented as parts of an uninterrupted life trajectory leading up to divine election, while narrations such as Inzar, Menzile, and Ghadir-i Khumm are interpreted as general texts on imamate that transcend their historical contexts, while events such as Kirtas and Saqifa have been transformed into turning points explaining why divine appointment did not materialize in the political sphere. Thus, the early political history of the Shi'a has been constructed by Shi'i authors-by framing the appointment of the legitimate Imam, whose authority is beyond dispute; the obstruction of this appointment in one way or another; and the continuation of this political authority through the chain of Imams-in a manner that does not align with historical data. The study also argues that the historical existence of sirah narratives must be distinguished from the political conclusions drawn from them. When the dates of composition of the sources, the variants of the narrations, and the ways in which the narrations are quoted are examined together, this article also advances the thesis that the Shi'i conception of history is constructed through processes of selection, expansion, contextualization, and retroactive interpretation. Ultimately, the concept of imamate has served not only as a concept explaining the past, but also as a sacred interpretive framework that determines which events constitute the past and what political significance these events carry and it has become a defining characteristic of Shi'ism.

Keywords: Sirah, Islamic History, Shi'ism, Imamate, Conception of History.

GİRİŞ

Zeydül-hayr, Câhiliye dönemi ile İslâm'ın erken yılları arasında yaşamış sahâbî ve muhadram şair olarak siyer literatürü ve klasik Arap edebiyatında önemli bir yere sahiptir. Muhadram kelimesi hem Câhiliye hem de İslâm dönemine tanıklık eden, Hz. Peygamber'i mü'min olarak görmemiş kişileri ifade eder. Kelimeye dil ve edebiyat âlimleriyle tarihçiler farklı anlamlar yüklemiş, dилciler Hz. Peygamber'le görüşüp görüşmeme, ona inanıp inanmama konusunu dikkate almadan ömrünün bir kısmı Câhiliye döneminde, diğer bir kısmı İslâm döneminde geçen veya iki dönemde de eser veren şairlere muhadram demişlerdir.^[1]

Zeydül-hayr'ın müstakil bir çalışmaya konu edilmesini gerektiren birkaç husus vardır. İlk olarak Câhiliye ve İslâm dönemleri arasında şahsiyeti takip edilebilen bir isimdir. İslâm öncesindeki maceraları, savaşları ve kabile içindeki konumu ile İslâm'ı kabul edişi birlikte incelenebildiği için, bu iki dönem arasındaki geçişi bir şahıs üzerinden gözlemlemek mümkün olmaktadır. İkinci olarak şiirleri hayatına dair ayrıntıların kaynaklara intikalinde belirleyici olmuştur. Bu şiirler Zeyd'in şahsiyetini tanımaya yardımcı olduğu gibi Arap kabileleri arasındaki mücadelelere, esir alma ve fidye gibi uygulamalara ve dönemin değer ve erdem anlayışına dair bilgiler de ihtiva etmektedir. Dolayısıyla çalışma, Câhiliye dönemi sosyal ve kabilevi yapısı bakımından da değerlendirilebilecek bir malzemeyi incelemektedir. Üçüncü ve belki en önemli husus, Zeyd'in Hz. Peygamber'le görüşmesine dair rivâyetlerdir. Bu rivâyetler onun Müslüman oluşunu aktarmanın ötesinde Medine'ye gelen heyetlerin kabulü ve Resûlullah'ın (s.a.s.) heyet temsilcileriyle ilişkileri konusunda değerlendirme imkânı sunmaktadır. Hz. Peygamber'in Zeyd'e hitabı, ismini "Zeydül-hayl"den "Zeydül-hayr"a çevirmesi, kendisindeki güzel hasletleri takdir etmesi ve ona gösterdiği yakınlık bu bakımdan önemlidir. Müellefe-i kulûba yapılan mal dağıtımına ilişkin rivâyet de Hz. Peygamber'in dağıtımdaki yaklaşımını ve itirazlar karşısındaki tutumunu göstermesi açısından ayrıca ele alınmaya değerdir. Bu çalışmanın amacı, Zeydül-hayr'ın hayatını, şahsiyetini ve şairliğini kaynaklar çerçevesinde incelemek, onun Câhiliye'den İslâm'a uzanan sürecini değerlendirmek ve Hz. Peygamber'le görüşmesine dair rivâyetlerden hareketle Resûlullah'ın heyet temsilcilerine yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Zeyd'in şahsiyeti ve şiirleri, İslâm'ın tebliği ile Câhiliye döneminde erdemleriyle tanınan kimseler arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından da önemlidir.

Zeydül-hayr hakkında yapılan akademik çalışmalar, genellikle onun hayatı, şiirleri ve Hz. Peygamber'le olan münasebeti üzerinde yoğunlaşmaktadır. Nuri Hammûdî el-Kaysî'nin neşrettiği *Dîvânü Zeydi'l-Hayl et-Tâî*; şairin hayatına, nesebine ve şiirlerine ilişkin bilgileri detaylı olarak incelemiştir. Kaysî, söz konusu eserde Zeydül-hayr'ın Hz. Peygamber ile görüşmesi, isminin "Zeydül-hayl"den "Zeydül-hayr"e değişimi ve Feyd arazisinin kendisine verildiğini gösteren mektup gibi olayları yer yer siyer kaynaklarına da dayanarak anlatmıştır. Çalışma ayrıca şairin Kâ'b b. Zühayr ile yaşadığı problemlere değinmiştir.^[2] Bir diğer araştırmacı Ahmed Muhtâr el-Bezre'nin tahkik ve neşriyle ortaya koyduğu *Şi'ru Zeydi'l-Hayl et-Tâî* adlı eser, şairin divan geleneği içindeki yerini tespit etmeye yönelik temel kaynaklardan biridir. Çalışma esasında şairin şiirlerini bir araya getirmeyi ve bunları tahkik, tashih etmeyi amaçlamaktadır. Şairin Câhiliye dönemine ait şiirlerini derlemeyi hedefleyen bu eserde Zeydül-hayr'ın hayatı hakkında bilgi verilirken "et-Tâî" nisbesiyle kabile mensubiyeti ve "Zeydül-hayl" lakabı üzerinden savaşçılığı öne çıkarılmıştır.^[3] Yine

[1] Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993), 12/185; Efendioğlu, Mehmet, "Muhadramün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/393.

[2] *Dîvânü Zeydi'l-Hayl et-Tâî*, haz. Nûrî Hammûdî el-Kaysî (Necef: Matbaatü'n-Nu'man, 1967).

[3] *Şi'ru Zeydi'l-Hayl et-Tâî*, haz. Ahmed Muhtar el-Bezre (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1988).

Arapça olarak yayımlanan akademik bir makalenin giriş kısmında Zeydû'l-hayr'ın hayatına yer verilmiştir.^[4] Başka bir makalede de şairin hayatından kısaca bahsedilmiş, akabinde şiirlerinden örnekler verilmiş ve bu şiirlere konu olan olaylar üzerinde durulmuştur.^[5] Bahsettiğimiz bu çalışmalar, Zeydû'l-hayr'ı farklı yönleriyle ele almaktadır. el-Bezre'nin eseri şiirlerin metin tenkidi ve tahkikine, makalesi ise şiirlerin edebî özelliklerine, el-Kaysî'nin divanı ise şairin hayatına ve yaşadığı döneme yoğunlaşmaktadır.

Türkiye'de ise Zeydû'l-hayr hakkında müstakil bir çalışmaya rastlamadık. Zeydû'l-hayr'dan dolayı olarak bahseden çalışmalar mevcuttur. Bunların önemli bir kısmını yüksek lisans tezleri oluşturmaktadır.^[6] Bununla beraber bir de çalışmamızda yer yer istifade ettiğimiz *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde Halit Özkan tarafından kaleme alınmış "Zeydû'l-hayr" başlıklı bir madde yer almaktadır.^[7] Dolayısıyla ülkemizde Zeydû'l-hayr'ın hayatını, şairliğini, kabilesindeki mevkiini ve yine İslâm'a girişini inceleyen müstakil bir araştırmaya ihtiyaç vardır. İşte çalışmamız bu eksikliği gidermeyi amaçlamaktadır.

1. ZEYDÜ'L-HAYR'IN HAYATI

1.1. Zeydû'l-hayr'ın Kabilesi

Zeydû'l-hayr, Tay kabilesine mensuptur. Bu kabile, Kahtânîler'e mensuptur. Kabile adını Tay b. Üded b. Zeyd b. Yeşcüb b. Arîb b. Zeyd b. Kehlân b. Yeşcüb b. Ya'rub b. Kahtân'dan alır. Tay'ın annesi, Delle bint Zû Menşecân Himyer kabilesine mensuptur. Annesi onu Mezhic denen bir tepede doğurduğundan Delle, bu tepenin ismini alıp "Mezhic'in Delle'si" olarak isimlendirilmiş ve çocuklarına Mezchicoğulları denmiştir. Tay'ın asıl ismi Cülhûme olup yol üzerinde içinde su kaynağı olan konaklama yeri inşa eden ilk kişi olduğu için veya su kuyusu inşa eden ilk kişi olduğu için Tay diye isimlendirilmiştir.^[8] Öte yandan Tay adı, bazı Orta Doğu ve Asya dillerinde Arapları ifade etmek için kullanılan kelimelerin oluşmasına,^[9] İslâm'dan önce meydana gelen olaylarda önemli rol oynamalarından kaynaklanan şöhreti sebebiyle Suriye kaynaklarında mutlak anlamda Arap karşılığında kullanılmasına sebep olmuştur.^[10]

Tay kabilesinin ana yurdu Güney Arabistan'da Yemen ile Tihâme arasındaki bölgedir. Ecâ ve Selmâ sıra dağlarına Cebelitay adı da verilir. Tay kabilesi Gavs ve Cedîle olmak üzere iki kola ayrılır. Putperest olan ve Ecâ dağına yerleştirdiği Fels (Füls, Fils) adlı puta ve diğer bazı putlara tapan Tay kabilesinin büyük bir kısmı Hristiyanlığı benimseyip daha sonraki yıllarda Müslüman olmuştur.

[4] Makale, Zeydû'l-hayr'ın edebî tekniklerine ve şiir yapısına odaklanmaktadır. Çalışma, şairin "hivar" (diyalog) ve "sura" (tasvir) tekniklerini kullanımını ele alırken, kaside yapısındaki kısalığın sosyo-politik bağlamını "mekân ve imkân darlığı" tespiti üzerinden yorumlamaktadır. Makale, muhadram döneminin dinamik hayat şartlarının şiir inşası üzerindeki etkisini yapısal analiz çerçevesinde incelemektedir. Münife Nayif Şemmeri, "et-Terkîb ve Anâsîrû'r-Rabt fî Kasîdeti Zeydî'l-Hayl et-Tâî eş-Şî'riyye (Dirâse Tahlîliyye)", *Havliyyetü Külliyyeti'l-Luğati'l-Arabiyye benîn bi-Cercâ* 21/5 (2017), 4379-4416.

[5] Bk. Ahmed Muhammad Afnan, "et-Terâkümü's-savtî fî şi'ri Zeydî'l-Hayl et-Tâî" 108 (Aralık 2023), 438-452.

[6] Selda Meydan, *Hiz. Peygamber'e Gelen Heyet ve Elçiler: Bu Elçilerin Görüşmeye Dair Rivâyetleri ve Değerlendirmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Fatıma Alzahra Fouad Ahmed, *Sa'lebi Tefsiri Özelinde Hiz. Peygamber'in Son Üç Yılıyla İlgili Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi* (Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023); Belkıs Okur, *Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

[7] Halit Özkan, "Zeydülhayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/339.

[8] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212; Tercümenin dipnotunda, bazı kaynaklarda su kaynağı olan konaklama yerlerinde durmadan geçtiği için kendisine bu ismin verildiği belirtilmiştir. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî İbn Sa'd, *Kitabü'l-tabakâti'l-kebir*, ed. Adnan Demircan (İstanbul: Siyer Yayınları, 2015), 6/208.

[9] Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan (İstanbul: Beyan Yayınları, 2004), 518.

[10] Âdem Apak, "Tay (Benî Tay)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/187.

Ayrıca sayıları az da olsa Yahudiliğe inananlar da vardı. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi hicretin 9. yılının Rebiülâhır ayında (Temmuz-Ağustos 630) bir seriyeye ile Tay kabilesinin olduğu bölgeye gönderip Fels putunu ortadan kaldırmıştır. Bu sırada Müslümanlara karşı çıkan bazı kabile mensupları esir alınıp Medine'ye getirilmiştir. Rivâyete göre, esirler arasında cömertliğiyle meşhur Hâtim et-Tâî'nin kızı Seffâne de vardır. Hz. Peygamber durumu öğrenince Hâtim'i överek kızını serbest bırakmıştır. Bunun üzerine Suriye topraklarına kaçan ve Hıristiyanlığı benimseyen Adî b. Hâtim Medine'ye giderek İslâm'ı kabul etmiştir.^[11] Daha sonra Tay kabilesinin büyük bir kısmı, komşuları ve müttefikleri Esedliler ve Gatafânlılar'la birlikte irtidad ederek peygamberlik iddiasında bulunan Tuleyha b. Huveylid'e katılmıştır. Hz. Ebû Bekir de Hâlid b. Velîd kumandasındaki orduyu onların üzerine göndermeden önce Hâtim et-Tâî'nin oğlu Adî'den kabilesini Tuleyha'dan uzaklaştırmak için gayret göstermesini istemiştir. Onun gayretleriyle Taylılar'ın pek çoğu Tuleyha'yı terk ettiği gibi Medine'den gelen Hâlid'in ordusuna katılıp ridde savaşlarında önemli hizmetlerde bulunmuştur.^[12] Taylılar ayrıca, Hz. Ebû Bekir döneminde Adî b. Hâtim kumandasında Irak fetihlerine katılmışlar ve ilk fetihlerin başarıyla tamamlanmasının ardından Bizans topraklarına yönelen Hâlid b. Velîd'e yardımcı olmuşlardır.^[13]

Tay kabilesinin tarih boyunca siyasî hayatta olduğu gibi sosyal ve kültürel alanlarda da kalıcı izler bıraktığı görülmektedir. Gerek Câhiliye döneminde gerekse İslâm'ın doğuşundan sonra bu kabileden pek çok devlet adamı, şair ve âlim yetişmiş olması dikkate değerdir. "Tâî" nisbesiyle anılan kabile mensuplarının Câhiliye devrindeki en önemli temsilcileri arasında şair ve komutan olarak Zeydül-hayr da zikredilmektedir. Kabîsa b. Mühelleb ve Urve b. Mudar b. Evs gibi muhaddisler, Endülüslü meşhur âlimlerden, gramer, sözlük ve kıraat âlimi İbn Mâlik ve Muhyiddin İbnü'l-Arabî gibi bazı mutasavvıflar da bu kabileyeye mensuptur.^[14] Tay'lar Arap göçleri tarihinde en dikkat çekici ve en heyecanlı maceralar yaşamış bir kabile olması açısından Arapların ilgilerine mazhar olmuştur. Ne var ki bu ilginin iki yönlü olduğunu söylemek mümkündür. Arap kabileleri için itibarı ve değeri yüksek olan Haram aylarda yasaklanmış eylemleri gerçekleştirmeleri, mesela hac mevsiminde baskın ve yağmalar yapmaları, Araplar nezdinde menfur erdemsizlikler olarak kabul edilmiştir. Kabilenin içerisinde çok sayıda soyguncu ve haydut olması da kabileyi nefrete muhatap kılan ve itibarını zedeleyen başka bir husustur. Öte yandan Araplar nezdinde değeri yüksek bazı erdemlere sahip olmaları, kendilerine olumlu bir şöhret getirmiştir. Misafirperver ve cömert olmaları bu erdemler arasında sayılabilir.^[15]

1.2. Doğumu ve Künyesi

İncelediğimiz kaynaklarda, Zeydül-hayr'ın doğum yeri ve yılına dair herhangi bir bilgiye rastlayamadık. Zeyd, Tay kabilesinin Benî Nebhân kolundan olup babasının soyu Tay b. Üded'e, annesinin soyu ise Kelb b. Vebere'ye yani Benî Kelb'e dayanır. Benî Tay ve Benî Kelb'in her ikisi de Kahtânîler'e mensup bir Arap kabilesidir ve aslen Yemen menşelidirler. Zeyd'in babası, Tay kabilesinin liderliğini de yapmıştır.^[16] Bu yüzden onun Yemen'de Tay kabilesinin meskûn olduğu bir bölgede doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir.

[11] Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *el-Megâzî* (Beyrut: Daru'l-E'lâmî, 1409/1989), 3/988-999.

[12] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/220-223.

[13] Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1412/1992), 4/101; Apak, "Tay (Benî Tay)", 40/187.

[14] Apak, "Tay (Benî Tay)", 40/188.

[15] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 518.

[16] Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî İbnü'l-Kelbî, *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-kebîr*, thk. Nâcî Hasan (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 1/258.

Zeydül-hayr'ın tam adı Zeydül-Hayl b. Mühelhil b. Yezîd^[17] b. Münhib b. Abdürudâ^[18] b. Efsâ^[19] b. Muhtelis b. Sevb b. Kinâne b. Mâlik b. Nâbil b. Esvedân'dır. Esvedân ise Nebhân b. Amr b. el-Gavs b. Tay'dır.^[20] Zeydül-hayr'ın mensup olduğu kabile koluna el-Muhtelis adı verilmiştir.^[21] Zeyd, atlardan çok iyi anladığı ve atlarla çok ilgilendiği için Zeydül-hayl diye tanınırdı.^[22] Atlarının çokluğundan veya onlarla savaşa çıktığından^[23] ya da atlarını çocuklarından daha çok sevdiğinden dolayı böyle bilindiği ifade edilmiştir.^[24] Bu bilgilerden hareketle atların Zeydül-hayr'ın hayatında önemli bir yere sahip olduğunu söylemeliyiz.

1.3. Ailesi

Zeyd'in babası Mühelhil'in kahraman bir savaşçı olduğu, kabilesi Benî Tay'ın reisi olduğu ve uzun bir hayat sürdüğü kaydedilmiştir.^[25] Annesinin adı Kavse bint Esrem yahut Kûse bint Esrem el-Kelbiyye'dir.^[26] Eşi veya eşleri ile ilgili elimizde pek bir bilgi mevcut değildir. Bununla beraber Kavse'nin eşi Mühelhil'in vefatına çok üzülp geriye kalan eşyalarını yaktığı rivâyet edilmiştir.^[27]

Ebu'l-Ferec el-İsfahânî (ö. 356/967), Zeydül-hayr'ın Mükniş, Hureys (Haris) ve Urve adlarında üç oğlu ve Menfûse adında bir kızı olduğunu zikretmiştir.^[28] Diğer kaynaklarda bu çocuklar hakkında başka bilgilere de ulaşmak mümkündür. Mükniş b. Zeydül-hayr, Zeydül-hayr'ın künyesine nispetle anıldığı oğludur. Mükniş'in Müslüman olduğu ve Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sohbetinde bulunduğu belirtilmektedir. Hâlid b. Velîd ile ridde savaşlarına katılan Mükniş'in oldukça azimli^[29] ve yiğit bir kimse olduğu rivâyet edilmiştir.^[30] Diğer oğlu Hureys b. Zeydül-hayr'ın da Müslüman olduğu ve Allah Resûlü'nün (s.a.s.) sohbetinde bulunduğu kaydedilmiştir. Kardeşi Mükniş gibi Hureys de Hâlid b. Velîd'in ordusunda yer almıştır. Kaynaklar ondan iyi bir süvari ve şair olarak bahsetmektedir.^[31] Hureys'in bir savaşta şehit olan Evs b. Hâlid için yakılan ağıt sırasında şiir inşaat ettiği nakledilmiştir.^[32] Urve b. Zeydül-hayr'ın ise Kâdisiyye ve Kussü'n-Nâtif savaşlarına katıldığı, Mihran savaşında kararlı bir mücadele sergilediği ve bu konuda şiir söylediğinden

[17] Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-Isbehânî Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Âdil b. Yûsuf el-'Azzâzî (Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1419), 1197. Bazı kaynaklarda Yezîd yerine Zeyd geçmektedir. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. en-Nemerî İbn Abdülber, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Ali Muhammed Bicâvî (Beyrut: Darü'l-Cil, 1412/1992); Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/376; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî ez-Zehebî, *Tecridu esmai's-sahabe* (Beyrut, ts.), 1/202; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî*, thk. Muhibbuddîn el-Hatîb (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379/1959), 513.

[18] Ruda, Tay kabilesinin putuna verilen bir isimdir. Alî b. el-Hüseyn b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî* (Beyrût: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1415/1994), 247.

[19] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 513.

[20] Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1421/2001), 6/212.

[21] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212.

[22] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/248.

[23] Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut, ts.), 3/61.

[24] Halit Özkan, "Zeydülhayr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/339.

[25] Özkan, "Zeydülhayr", 44/339.

[26] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 514.

[27] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 252; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dimaşkî eş-Şâfiî İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, nşr. Ömer b. Ğarâme el-Amravî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415/1995), 17/248.

[28] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/248.

[29] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212.

[30] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, 12/331.

[31] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212.

[32] Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyn ed-Dimaşkî eş-Şâfiî (ö. 571/1176) Dimaşkî, *Târîhu Medîneti Dimaşk* (Dimaşk, 1405/1985), 9/169.

bahsedilmiştir.^[33] Urve'nin Leylâ isminde bir kızı olup babasının şiirlerinden bir kısmını nakletmiştir.^[34] Bazı kaynaklarda Urve'nin Mükniş ve Hureys adlarında iki oğlu olduğunun bulunduğu kaydedilmişse de^[35] muhtemelen bu durum Urve'nin kardeşlerinin isimleri ile çocuklarının isimlerinin birbirine karıştırılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

1.4. Zeydül-hayr'ın Tay Heyetiyle Birlikte Medine'ye Gelmesi ve İslâm'ı Kabulü

Hiz. Peygamber'in 8/630 yılında Mekke'yi fethinin ardından birçok kabile tutumlarını değiştirerek İslâm'a girmek, İslam hakimiyeti kabul etmek gibi farklı amaçlarla heyetlerini akın akın Medine'ye göndermişlerdir.^[36] İşte bu süreçte 9/631 yılında Tay kabilesinden Zeydül-hayr temsilciliğinde bir heyet de Medine'ye gelmiştir.^[37] Zeydül-hayr'ın heyetin temsilcisi olarak öne çıkması, onun kabilesi içerisindeki nüfuz ve itibarı bakımından dikkate değerdir. Zeyd'in Medine'ye geliş sebebine dair kaynaklarda tespitimize göre iki rivâyet mevcuttur. Bunlardan birine göre Zeyd Medine'ye gelmeden önce kabilenin Fels putunu yıkmış ve puta adak olarak sunulmuş kıymetli bir kılıcı getirip Allah Resûlü'ne (s.a.s.) hediye etmiştir.^[38] Ancak pek çok kaynakta Fels putunun Zeyd tarafından değil Hiz. Peygamber'in görevlendirdiği Hiz. Ali tarafından yıkıldığı kaydedilmektedir. Buna göre Hiz. Peygamber, Hiz. Ali'yi adı geçen putu yıkmak ve orada bulunan hazinayı almak üzere bölgeye göndermiştir. Hatta bu sefer esnasında Adî b. Hâtim ailesini alıp kaçmış, kız kardeşi ise esir alınmıştır. Hiz. Peygamber'in Adî'nin kız kardeşini serbest bırakarak geri göndermesi üzerine Adî b. Hâtim de Hiz. Peygamber'in yanına gelmiş ve Müslüman olmuştur.^[39] Dolayısıyla bu rivâyet, Zeyd'in Medine'ye gelmeden önce Fels putunu bizzat yıktığı rivâyetiyle farklılık arz etmektedir.

Zeyd'in Medine'ye gelişiyile ilgili diğer bir rivâyete göre ise Hiz. Peygamber hakkındaki haberler kendisine ulaşınca İslâm'a dair bir vakit düşünmüş, ardından bineğini hazırlayarak halkının ileri gelenlerini Medine'ye gitmeye ve Hiz. Peygamber ile görüşmeye davet etmiştir.^[40] Fels rivâyetinin diğer rivâyetlerle tenakuzu ve Zeyd'in şahsiyetini dikkate aldığımızda bu rivâyet onun Medine'ye geliş ve İslâm'ı kabulüne dair daha makul ve tutarlı görünmektedir.

9/631 yılında on beş kişiden müteşekkil Tay heyeti, Zeyd'in temsiliyle Hiz. Peygamber'in yanına gelmiştir. Heyetin içerisinde Vezir b. Câbir b. Sedûs b. Asma en-Nebhânî, Kabîsa b. el-Esved b. Âmir, Mâlik b. Abdullah b. Hayberî ve Kuayn b. Huleyf b. Cedîle gibi kimselerin yer aldığı kaydedilmiştir. Mescide gelip bineklerini mescidin avlusuna bağladıkları sırada^[41] Hiz. Peygamber'in minberinden hitap ettiğini duymaları İslâm'a karşı tutumlarının değişmesinde rol oynamıştır. Zira Allah Resûlü'nün (s.a.s.) konuşmasını beğenerek dinlemişlerdir. Hiz. Peygamber'i dinleyen Müslümanları da gözlemlemişler ve insanların O'na gönülden bağlandıklarını görmüşler, konuşmasına gösterdikleri ilgi ve teveccühe hayret etmekten kendilerini alıkoyamamışlardır. Bunun üzerine Allah Resûlü'yle görüşmek istemişlerdir. Allah Resûlü'nün (s.a.s.) bu görüşme sırasında onlara İslâm'ı tebliğ etmesinin ardından Müslüman olmuşlardır.^[42] Bu görüşme esnasında yahut akabinde Zeyd, yolun meşakkatine rağmen Allah Resûlü ile görüşme hususundaki arzusunu ve

[33] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212.

[34] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 258.

[35] İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/128; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 1/718.

[36] Mehmet Ali Kapar, *Heyetler-Hiz. Peygamberin Dönemi Diplomasi-* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 304-315.

[37] İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/127.

[38] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 519.

[39] İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/87; Vâkıdî, *el-Meğâzî*, 3/984-988.

[40] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1/278.

[41] Dimaşkî, *Târîhu Dimaşk*, 9/168.

[42] Abdurrahman Refet el-Başa Abdülaziz eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, çev. Taceddin Uzun (Konya: Kitapkent, 2004), 1/98.

bu uğurda gösterdiği çabayı, “Ya Resûlallah! Ben sana dokuz günlük yoldan hayvanımı yorarak geldim. Gecelerimi uykusuz, gündüzlerimi susuz geçirdim” sözleriyle ifade etmiştir. Hz. Peygamber ise “Seni, yamaçlardan ve düzlerden buraya kadar getirip kalbini imana yaklaştıran Allah’a hamd olsun” buyurarak karşılık vermiştir. Daha sonra yakından ilgilendiği Zeyd’in elini avucuna alıp “Sen kimsin?” diye sormuştur. Zeyd’in “Ben Zeydül-hayl’ım” diyerek kendini tanıttırmasının ve şehadet getirmesinin ardından Hz. Peygamber “Sen Zeydül-hayl değil Zeydül-hayr’sın” buyurarak onun ismini değiştirmiştir.^[43] Zeyd’in Allah Resûlü ile görüşmesi bununla sınırlı kalmamış, ona yönelttiği bir soruyla devam etmiştir. Zeyd, “Sana, Allah’ın hakkında hayır murat ettiği kimsedeki alameti ile murat etmediği kimsedeki alametini soruyorum” demiştir. Resûlullah (s.a.s.) ona “Nasıl sabahladın?” diye sorunca Zeyd, “Hayır, ehlini ve onunla amel edenleri severek sabahladım. Eğer onunla amel edersem sevabına yakinen inanırım, şayet ondan bir şey kaçırırsam da buna üzülürüm” cevabını vermiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.s.), “İşte bu, Allah’ın hakkında hayır murat ettiği kimsedeki alametidir. Murat etmediği kimsedeki alametine gelince şayet senin için şerri murat etmiş olsaydı seni ona hazır kılardı. Sonra da Allah, senin hangi vadede helâk olduğuna hiç aldırmazdı.” buyurmuştur.^[44] Bu rivâyetten hareketle, Zeyd’in hayrı tanıma ve ona uygun davranma konusundaki hassasiyetinin İslâm’ı kabul sürecine de yansıdığını söylememiz mümkündür.

Zeyd’in Müslüman oluşuyla ilgili tespit ettiğimiz bir diğer rivâyete göre Hz. Peygamber hutbesini tamamladıktan sonra Zeyd ayağa kalkarak gür bir sesle, “Ey Muhammed! Allah’tan başka ilâh olmadığına ve senin Allah’ın elçisi olduğuna şehadet ederim” demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber yanına gelerek kim olduğunu sormuş, Zeyd de kendisini “Mühelhil oğlu Zeydül-hayl” olarak tanıttırır. Hz. Peygamber ise, “Hayır, sen Zeydül-hayr’sın. Seni memleketinden getirip kalbini İslâm’a ısındıran Allah’a hamdolsun.” buyurmuştur. Ardından Allah Resûlü (s.a.s.) Zeyd’i evine götürmüş, Hz. Ömer ve bazı sahâbîler de kendilerine eşlik etmiştir. Eve geldiklerinde Hz. Peygamber Zeyd’e yaslanması için bir yastık vermiş, ancak Zeyd onun huzurunda yaslanmayı uygun görmeyerek yastığı geri vermiştir. Hz. Peygamber’in yastığı tekrar vermesi ve Zeyd’in geri çevirmesi üç kez tekrarlanmış, nihayet Zeyd onun ısrarı üzerine yastığı alarak yaslanmıştır. Zeyd’in bu tavrı, henüz ilk görüşmelerinde Allah Resûlü’ne karşı gösterdiği hürmetin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Sohbet sırasında Hz. Peygamber Zeyd’e, “Zeyd, şimdiye kadar bana anlatılıp da kendisini sonradan gördüğüm kimseler, anlatılan niteliklerinin altındaydı fakat sen müstesnasın”^[45] buyurmuştur. Ardından, “Şüphesiz sende Allah ve Resûlü’nün sevdiği iki haslet var” demiş, Zeyd’in bunların neler olduğunu sorması üzerine “Ölçülü davranmak ve halim olmak” cevabını vermiştir. Zeyd ise kendisinde bulunan bu özellikler dolayısıyla, “Beni Allah ve Resûlü’nün sevdiği gibi yapan Allah’a hamdolsun” diyerek memnuniyetini dile getirmiştir. Hz. Peygamber’in Zeyd hakkındaki bu ifadeleri, onun İslâm öncesinden itibaren kaynaklarda öne çıkan şahsî meziyetlerinin Müslüman olduktan sonra da takdir edildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Zeyd, görüşmenin devamında “Yâ Resûlallah! Bana üç yüz süvari ver, ben onlarla Bizans’a baskın yapıp orayı alacağıma söz veriyorum” diyerek askerî bir teklifte bulunmuştur. Hz. Peygamber onun bu gayretini beğenip takdir etmiş ve “Sen ne adamsın Zeyd!” sözleriyle kendisini taltif etmiştir.^[46] Bu rivâyette ise Zeyd’in İslâm’ı kabul etmesinin hemen ardından sahip olduğu askerî tecrübeyi yeni inancı doğrultusunda kullanma isteği öne çıkmaktadır. Zikrettiğimiz rivâyetler arasında bir tercihte bulunmak oldukça güçken farklılıklarının yanı sıra bazı ortak noktaların da bulunması aralarında tercih yapmamızı daha da zorlaştırmıştır. Öte yandan heyette bulunan

[43] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 19/517, 520; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/376.

[44] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/376.

[45] İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/127.

[46] eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, 1/100.

herkesin Medine'de yaşananlardan ve Allah Resûlü'ne (s.a.s.) gösterilen ilgi ve bağlılıktan Zeyd ile aynı şekilde etkilenmediği anlaşılmaktadır. Heyetin arasında bulunan Zurr b. Sedûs, insanların Allah Resûlü'ne olan sevgi ve bağlılığını kıskanarak orada bulunanlara, "Şüphesiz ben Arapların cariyelerine sahip olacak adamı görüyorum ama onun benim cariyemi almasına müsaade etmeyeceğim" demiştir. Sonrasında Suriye taraflarına gidip başını kazıttığı ve Hristiyan olduğu nakledilmiştir. Bir başka rivâyette ise Hz. Peygamber'in, Vüzer dışındaki temsilcilerin tamamına kavimleri için yazılar yazdırdığı, Vüzer'in ise buna öfkelenerek Şam'a gittiği, burada Hristiyanlığı tercih ettiği ve başını kazıttığı kaydedilmektedir.^[47]

1.5. Hz. Peygamber'in Zeyd'e Arazi Tahsisi

Hz. Peygamber'in Zeyd'e arazi tahsis etmesi de ilk karşılaşmalarında ona gösterdiği ilgi ve yakınlığın bir başka göstergesidir. Hz. Peygamber Zeyd'e Taylıların iki dağı Ece' ve Selmâ'ya yakın bir mevki olan Feyd arazisi ile bazı araziler tahsis edip bununla ilgili yazılı bir belge vermiştir.^[48] Feyd arazisi ile birlikte iki arazi verdiği de kaydedilir.^[49] Bu arazilerin Zeyd'in yaşadığı bölgede bulunduğu da kaydedilmiştir.^[50] Bunlardan Feyd bölgesi son derece münbit topraklarıyla öne çıkan bir arazidir.^[51] Allah Resûlü'nün Zeyd'e Necid bölgesinden başka bir yer verdiği de rivâyetler arasındadır.^[52]

Zeyd'e gösterilen ilginin bir diğer örneği de Hz. Peygamber'in kendisine verdiği hediyelerdir. Nitekim Hz. Peygamber, Yemen'den kendisine gönderilen bir miktar işlenmemiş altını Akra' b. Hâbis (ö. 33/653-54), Uyeyne b. Bedr (ö. 30/650 [?]), Zeyd el-Hayl (ö. 9/630) ve Alkame b. Ulâse (ö. 20/641) arasında paylaştırmıştır.^[53] Daha sonra Benî Nebhân'dan birini de onlara ortak yapmıştır. Bu taksim, Ensar ve Kureyşlilerden bazılarının tepkisine yol açmış, "Resûlullah (s.a.s.) önde gelen güçlü kişilere altın veriyor fakat bizi bırakıyor mu?" sözleriyle ifade edilen itirazlar meydana gelmiştir. Resûlullah da, "Ben ancak onların kalplerini İslâm'a ısındırıyorum" diyerek taksimin gerekçesini izah etmiştir.^[54] Zeydül-hayr'ın müellefe-i kulûb kabul edildiğini, başka rivâyetlerle de teyit etmek mümkündür.^[55] Zeyd'in Tay heyetinin içerisinde taltif edildiğine dair rivâyetlerden bir diğerine göre de Hz. Peygamber Tay heyetinin üyelerine beşer ukıyye gümüş hediye ederken Zeydül-hayr'a on iki buçuk ukıyye vermiştir. Kaynakta bu miktarın Resûlullah'ın hediye olarak verdiği en yüksek miktar olduğu rivâyet edilmiştir.^[56] Bu taltif hem Zeyd'in kabilenin temsilcisi olmasından hem de Tay kabilesinin önde gelen isimlerinden olmasından kaynaklandığı kanaatindeyiz.

1.6. Vefatı

Hz. Peygamber ile görüştüktan sonra Medine'den ayrılan Zeyd, kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Görüşmenin gerçekleştiği zamanda Medine'de salgın bir hastalığın varlığı bilinmektedir.^[57] Hz. Peygamber de "Zeyd Medine sıtmasından bir kurtulsa!" diyerek onun hastalığa yakalanmasından

[47] M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi* (İstanbul: Şamil Yayınevi, ts.), 17/8.

[48] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212.

[49] Dımaşkî, *Târîhu Dımaşk*, 9/168.

[50] Zehebî, *Tecrid*, 1/202.

[51] Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, 519.

[52] Ziriklî, *el-A'lâm*, 3/61.

[53] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 9/192.

[54] İbn Asâkir, *Târîhu Dımaşk*, 9/192.

[55] Ebû Nu'aym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, 1197; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/376.

[56] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 1, 277.

[57] Nübüvvet dönemindeki hastalıklar hakkında detaylı bilgi bk. İlyas Uçar, "Hz. Peygamber Zamanında Medine'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri", Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/8 (2017), 196-218.

duyduğu endişeyi dile getirmiştir.^[58] *el-İsabe'*de Hz. Peygamber'in bu endişesi "Eğer Zeyd Medine hummasından kurtulursa artık ona kolay kolay bir şey olmaz, her türlü hastalığı yener" şeklinde kaydedilmiştir.^[59] Başka bir rivâyette Zeyd ve heyeti Necid'e dönmek istediklerinde Hz. Peygamber'in onları uğurladığı ve Zeyd hakkında "Eğer Medine'deki bu salgından kurtulabilse neler yapar neler!" dediği yer almaktadır. Ne var ki Zeyd, Medine'den ayrılmadan önce kaynaklarda humma veya veba olarak ifade edilen salgına yakalanmıştır. Yol güzergâhında Kays kabilesinin yurduna yakın bir yere geldiklerinde Zeyd, aralarındaki çekişmelerden dolayı meydana gelen ayrılığı noktalamak ve kendilerinden önce İslâm'ı kabul etmiş bulunan bu kabileyle barışmak istediğini ifade etmiştir. Bu tutumu Câhiliye döneminden kalan kabile husumetlerini sürdürmek istemediğini de göstermektedir. Nitekim onun, "Beni Kays'ın ülkesine yaklaştırm. Aramızda Câhiliye ahmaklığından dolayı bazı çekişmeler oldu. Vallahi ölünceye kadar hiçbir Müslüman ile dövüşmeyeceğim" dediği nakledilmiştir. Buna karşılık beraberindeki diğer heyet üyeleri, Zeyd'in hastalığının gitgide şiddetlenmesinden korktukları için yola devam etmek istemişlerdir.^[60]

Zeyd, zaman zaman şiddetlenen hastalığına rağmen yolculuğa devam etmiş ve Necid'e vararak kabilesinin diğer üyelerinin de Müslüman olmalarına aracı olmayı arzulamıştır. Bu yolculuk, Zeyd'in adeta ölümle yarışı olarak tasvir edilmiştir. Zeyd, yolculuğunu tamamlayamadan Tay kabilesinin diyarında bulunan ve kaynaklarda bir dağ veya kuyu olduğu belirtilen Ferde mevkiine ulaştığında vefat etmiştir. Kaynaklarda ayrıca Müslüman oluşuyla vefatı arasında günah işlemeye fırsat kalmayacak kadar kısa sürenin geçtiğine dikkat çekilmiştir.^[61] Zeyd'in hastalığı esnasında söylediği bazı şiirler de kaynaklarda muhafaza edilmiştir. Vefat yakın bir zamanda,

Kavmim doğu taraflarına erkenden yolculuk eder ki,
Necid'de Ferde'de bir evde mi terkedilirim,
Bilmiş ol çok günler vardır ki,
Eğer hastalansam elbette birçok ziyareti kadınlar beni ziyaret ederler,
Onlardan seferin zayıflatmadıkları kimseler güçlük çekerler,^[62]

dediği nakledilmiştir. Zeyd'in vefat zamanı ve yeri hakkında farklı rivâyetler mevcuttur. Hz. Peygamber'in yanından döndükten sonra vefat ettiğine ilişkin rivâyetlerin yaygın olmasına karşın onun ailesinin yanına döndükten sonra,^[63] Hz. Ömer döneminde^[64] veya hicretin 10. yılında vefat ettiği de rivâyet edilmiştir.^[65]

Zeyd'in vefatıyla ilgili ayrıntılı bir rivâyete göre ise, Resûlullah (s.a.s.) Benî Nebhân kabilesi için onunla birlikte bir araziye dair müstakil bir iktâ mektubu yazdıktan ve ona: 'Sen Zeydül-hayr'sın' buyurduktan sonra Zeydül-hayr yola çıkmış, el-Ferde ismini taşıyan su kaynağında yedi gün kaldıktan sonra burada vefat etmiştir. Bunun üzerine Kabîsa b. el-Esved onun ardından yedi gün süren bir matem tutmuş, daha sonra Zeyd'in devesini ve içinde Resûlullah'ın mektubu bulunan eşyalarını kabilesine göndermiştir.^[66] Zeyd ve beraberindeki heyetin Medine'de yedi gün

[58] Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî Süheylî, *er-Ravdü'l-ünüfî şerhi's-Sîretin-Nebeviyye li'bni Hişâm*, thk. Abdurrahman el-Vekîl (Kâhire: Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1386/1967), 7/473.

[59] İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 6/212; İbn Hacer, el-İsâbe adlı eserinde muhtemelen ilk harfi yanlış olarak Karde şeklinde kaydetmiştir. Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî İbn Hacer, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 2/514.

[60] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/251.

[61] eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, 1/100.

[62] Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*, çev. Mehmet Keskin (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994), 5/165.

[63] İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, 2/376.

[64] İbn Abdülber, *el-İst'âb*, 2/128.

[65] Dımaşkî, *Târîhu Dımaşk*, 9/170.

[66] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/252.

kaldıklarına ve yolculuğun yedinci günü vefat ettiğine dair rivâyetler göz önünde bulundurulduğunda, onun Müslüman olarak yaklaşık iki hafta yaşadığı anlaşılmaktadır. Kabrinin de Ferde'de olduğu kaydedilir.^[67] İslâm'a girişinin hemen arkasından vefat ettiği için haliyle kendisinden hadis rivâyet edilmemiştir.^[68]

2. ZEYDÜ'L-HAYR'IN ŞAHSİYETİ

Kaynaklarda Zeydül-hayr'ın şahsiyetine ilişkin oldukça dikkat çekici tasvirler yer almaktadır. Gerek kabilesinin ünlü bir kabile olması gerekse Zeyd'in kabilenin ileri gelenlerinden oluşu, hakkında pek çok bilginin kaydedilmesini mümkün kılmıştır. Şair ve hatip olmasının yanı sıra cesur, cömert ve yardımsever olduğu, fasih ifadeleriyle bilindiği kaydedilmiştir.^[69] Merzübânî ise onu Câhiliye şairlerinden ve sayılı kahramanlardan saymıştır.^[70] Bu ifadeler, onun Cahiliye Arapları içerisinde öne çıkan biri olduğunu göstermektedir.

Kaynaklarda Zeyd'in fiziksel özelliklerinden de söz edilmiştir. Buna göre o, uzun boylu, cüsseli ve yakışıklıdır, hatta Arapların en güzeli ve en uzun boylusu olarak tasvir edilmiştir.^[71] Güzel yüzlü olmasının yanı sıra güzel ahlaklı olduğu da ifade edilmiştir.^[72] Yakışıklılığı sebebiyle kadınların kendi nefisleri adına ondan çekindiklerine dair rivâyetler bulunmaktadır. Zeyd'in uzun boyu ve iri cüssesi özellikle ata binişi üzerinden tasvir edilmiş, iri bir ata bindiğinde dahi ayaklarının yere değdiği kaydedilmiştir.^[73] Benzer bir rivâyette onun çok yakışıklı, sağlam yapılı ve oldukça uzun boylu olduğu, ata bindiğinde ayaklarının yere değmesi sebebiyle sanki eşeğe binmiş gibi görüldüğü belirtilmiştir.^[74]

Zeyd'in şiir ve edebiyatla ilişkisi, kaynaklarda kendisine nispet edilen sözlerde de görülmektedir. Nitekim onun, "Zenginliğine güvenen aldanmıştır. Bâhile b. Ya'sûr ve Rikâb da zengindi" dediği nakledilmiştir.^[75] Ebû Ubeyde, Zeyd'in bu sözüyle söz konusu kimseleri korkaklıkla ve yalandan kaçınmamakla nitelemek istediğini belirtmiş, ganimet isteyen kimsenin ümitsizliğe uğradığında savaştan kaçmakta kendisine yetişilemeyeceğini ifade etmiştir.^[76] Burada Zeyd'in şahsiyetini ortaya koyması bakımından kaynaklarda yer alan bazı rivâyetlere de yer verilmesi gerekmektedir. Bunlardan birine göre Zeyd, bir gün yoldan geçen bir çocuk görmüş ve yanına giderek kim olduğunu sormuştur. Çocuk adının Mucîr b. Züheyr olduğunu söylemiş, Zeyd onu devesine bindirerek babasına göndermiştir. Çocuğun babası (Züheyr b. Ebî Selmâ) yardımından ötürü Zeyd'e ikramda bulunmak istemiş ve ona oğlu Ka'b b. Züheyr'in atını göndermiştir. Ancak bu at, Arapların en güzel atları arasında yer aldığından sahibi Ka'b zor günler geçirmiş ve bu durumu konu edinen şiirler inşat etmiştir.^[77] Zeyd'in çocuğu himaye ederek babasına ulaştırması, onun kaynaklarda ifade edilen yardımseverliğini göstermektedir.

Zeydül-hayr'ın İslâm öncesi dönemdeki karakterine dair kaydedilen rivâyetlerden birinde eş-Şeybanî, Amiroğullarından ihtiyar bir kişinin ağzından şöyle anlatmıştır:

[67] Dimaşkî, *Târîhu Dimaşk*, 9/169.

[68] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 513.

[69] İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/128.

[70] İbn Hacer, *el-İsâbe*, 2/514.

[71] İbn Kesîr, *Tarih*, 5/165.

[72] Köksal, *İslâm Tarihi*, 17/9.

[73] Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Umeyye el-Bağdâdî İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstadter (Beyrût: Dârü'l- Âfâki'l-Cedîde, 1428/1942), 233.

[74] eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, 1/99.

[75] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 254.

[76] İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî*, 514.

[77] Cevâd Ali Cevâd Ali, *el-Mufasssal fî târîhi'l-Arab kable'l-İslâm*, 1422/2001, 18/431.

“Kurak bir yıl geçirmiştik. O yıl hayvanlar ölmüş, ekinler ise kurumuştur. Bizden biri ailesiyle birlikte Hîre’ye göç edip ailesini yerleştirdikten sonra şöyle demişti: ‘Ben dönünceye kadar burada bekleyin.’ Adam ailesi için mal ve para elde ederse dönmeye, edemezse ölmeye yemin etmişti. Yanına yol azığını alıp gün boyu yürüdü. Gece olunca karşısında bir çadır ve bağlı bir tay gördü ve ‘Bu ilk ganimet!’ deyip tayın bağını çözdü. Fakat biner binmez arkasından bir ses ‘Bırak onu! Gönlünü ganimet olarak al’ deyince adam tayı hemen bırakıp oradan çekip gitti. Yedi gün yürüdü ve bir deve ağılına ulaştı. Ağılın yanında büyük bir çadır olduğunu gördü ki bu nimet ve servete işaret ediyordu. Adam çadırın içine baktığında orada çok yaşlı birinin olduğunu gördü ve sessizce onun arkasına oturdu. Güneş battı ve sonrasında onun gibisi hiç görülmemiş iri bir atlı geldi. Yüksek bir ata binmiş ve iki yanında hizmetçiler yürüyordu. Yanlarında yüz civarı da deve vardı. Atlı, hizmetçilerden birine bir deveyi gösterip sütünü sağmasını ve yaşlıya içirmesini söyledi. Hizmetçi sütü bir kap dolusu sağıp yaşlı adamın önüne bıraktı. Yaşlı çok az süt içip kalanını bıraktı. Bundan sonrasını adam şu şekilde anlatır: Gizlice yaşlı adamın yanına gittim, sütü alıp hepsini içtim. Hizmetçi kabı aldığı anda ise atlıya yaşlının hepsini içtiğini söyledi ve atlı sevinerek bir kap süt daha sağıp vermesini söyledi. Hizmetçi emredileni yaptı, yaşlı bu süttten daha da az içerek bıraktı. Yaşlının yanına gittim atlıyı şüphelendirmemek için sütün hepsini değil de yarısını içtim. Daha sonra atlı diğer hizmetçiye bir koyun kesmesini emretti. Atlı koyunun etini yaşlı adam için pişirip kendi elleriyle yedirdi. Yaşlı doyunca kalan eti kendisi ve hizmetçiler yediler. Bir süre sonra hepsi uyumaya gitti, ben deveye bindim. Deve yerinden kalkınca diğer develer de onun peşine düştüler. Geceyi yolda geçirdim, gün aydınlanınca beni takip eden hiçbir kimse yoktu ve yola devam ettim. Daha sonra arkama dönüp baktım ki sanki büyük bir kuş geliyor ve gittikçe yaklaşıyor. Onun bir atlı olduğunu fark ettim, biraz daha yaklaştığında onun develerin sahibi olduğunu anladım. Hemen deveyi bağlayıp bir ok çıkardım ve yayıma koydum. Develeri de arkama aldım. Atlı bana uzaktan şöyle dedi: ‘Deveyi serbest bırak.’ Ben de Hîre’de ailemi aç bıraktığımı, oraya erzakla dönmeye yoksa ölmeye yemin ettiğimi söyledim. ‘Sen zaten öleceksin. Devenin bağını çöz!’ dedi. Ben çözmemekte ısrar edince ‘Vah sana kendini aldatıyorsun. Devenin yularını göster’ dedi. Yularda üç düğüm vardı, bana oku hangi düğüme atmasını istediğimi sordu. Ortadakini işaret ettim, oku oraya attı, sanki eliyle koymuştu. Gelip benden kılıcı ve yayı aldı. Arkasına binmemi söyledi. Bindim ve ‘Sana nasıl davranacağımı tahmin ediyorsun?’ dedi. ‘Çok kötü davranacağımı’ dedim. ‘Niçin?’ diye sordu. ‘Sana yaptıklarımın dolayısıyla, benden üstün olduğun halde sana itaat etmedim.’ ‘Sen Mühelhil ile birlikte yiyip içmişken ve bu gece onunla beraber oturmuşken sana kötülük yapacağımı mı sanıyorsun?’ Mühelhil’in adını duyunca ‘Sen Zeydül-hayl mısın?’ dedim. Onaylayınca ‘Esirine iyi muamele et’ dedim. ‘Sana hiçbir zarar gelmeyecektir’ deyip beni kaldığı yere götürdü ve ekledi ‘Vallahi, eğer şu develer benim olsaydı sana verirdim fakat onlar kız kardeşimin. Burada kal, yakında ganimet elde edeceğimi düşündüğüm bir baskın yapacağım.’ Üç gün sonra Benî Nümeyr üzerine baskın yaptı, yaklaşık yüz deve ganimet elde etti ve hepsini bana verdi. Adamlardan bazılarını beni korumaları için yanıma verdi ve Hîre’ye böylece ulaştım.”^[78]

[78] Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/163; eş-Şennavi, *Sahabe Hayatından Tablolar*, 1/1/95-98.

3. ZEYDÜ'L-HAYR'IN ŞAIRLİĞİ

Zeydû'l-hayr, erdemli karakterinin yanı sıra, usta bir şair, lisânı fasih bir hatip, şecaatli ve kerem sahibi bir şahsiyet olarak tarif edilmiştir. Şairliği kaynaklarda sıkça vurgulanan önemli bir hususiyetidir. Nitekim Ka'b b. Züheyr ile aralarında mühâcât (karşılıklı hiciv) yaşanmış, Ka'b, onu kendisine ait bir atı almakla itham ederek hicvetmiştir.^[79] Şiirlerinde genellikle maceralarını anlatıp düşmanlarını hicveden Zeyd'in, sanatını gösteriştan uzak, gündelik hayatla ilgili konularda ve maksadı doğrudan ifade eden bir dil kullandığı aktarılmıştır.^[80] Bu yönüyle şiirlerinin, hayatında yaşadığı olaylara ilişkin kayıtlar içerdiğini söyleyebiliriz.

Atlarla olan münasebeti ismine yansıyan Zeyd'in şiirlerinde de atlara yer vermesi dikkat çekmektedir. Bu noktada atlarından altı tanesinin ismini şiirlerinde zikretmiştir. Bunlar Hettâl, Kümeyt, Verde, Kâmil, Deûl ve Lâhik'tir.^[81] Zeyd'in atlarıyla ilişkisini yansıtan örneklerden biri, Benî Esed kabilesine düzenlediği akınlarından birinde topallayan atı hakkında söylediği şiiridir. Rivâyete göre bu at, diğer atları takip edemeyip geride kalınca onu Benî Saydâ ele geçirmiş, ardından onların yanında iyileşip eski gücüne kavuşmuştur. Diğer bir rivâyete göre ise ileri gelenlerden bazıları total atı küçümseyip onu geride bırakmışlardır. Bunun üzerine Benî Esed onlara saldırıp, hayvanlarını sürdükleri sırada atı almışlardır. Zeyd bu olay üzerine

Ey Benî Seydâ! Atımı geri ver,
Şüphesiz bu yaptığınız sizi alçaltıyor

şeklinde başlayan bir şiir söylemiştir.^[82] Bu rivâyet hem yaşadıklarını şiirine aktarmasına hem de atlara olan düşkünlüğüne dair çarpıcı bir örnektir. Zeyd'in atlarıyla ilişkisine dair bilgiler yalnızca kendi şiirleriyle sınırlı değildir. Torunu Leylâ'nın naklettiği bir rivâyet, onun sahip olduğu atlara ilişkin aile içerisinde aktarılan bilgileri de günümüze ulaştırmıştır. Leylâ, babası Urve'nin Muhaccir günü söylediği ve Zeyd'i övdüğü

Benî Âmir, yarın ne olacağını biliyor musunuz?
Ebû Mükniş dizleri bağlamaya şiddetlendi

şeklinde başlayan şiiri nakletmiştir. Leylâ'nın babasına o gün Zeyd'i görüp görmediğini sorması üzerine Urve onu gördüğünü belirtmiş, yanında kaç at bulunduğu sorusuna ise üç atının bulunduğu cevabını vermiştir.^[83] Böylece gerek Zeyd'in kendi şiirleri gerekse ailesinden nakledilen şiir ve rivâyetler, onun şairliği ile atlara olan ilgisinin hayatında iç içe geçmiş olduğunu göstermektedir.

Zeydû'l-hayr'ın şiirlerinde kabile mensubiyeti ve toplumsal itibar önemli bir yer tutmaktadır. Zeyd, kendi üstünlüklerinin ve başarılarının tanınması konusunda Benî Nebhân'ı referans göstermektedir. Bu durum, onun şiirinde kabile mensuplarının tanıklığına ve ortak hafızaya önemli bir yer verdiğini ortaya koymaktadır. Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere Tay kabilesinin Benî Nebhân koluna mensup olan şair, kişisel şerefini ve kahramanlığını öncelikle kendi kabilesinin tanıklığı üzerinden ortaya koymaktadır. Nitekim şiirinde,

Benim şeref ve itibarımın ne olduğunu Benî Nebhân'a sorsana!
Savaşta gözler kanla kızarıp çatışma kızıştığında nasıl bir yiğit olduğumu onlar bilir"^[84]

[79] İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 2/128; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ğâbe fi ma'rifeti's-sahâbe*, 2/376.

[80] Özkan, "Zeydülhayr", 44/339.

[81] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 248.

[82] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 17/248.

[83] Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *el-Eğânî*, 258.

[84] Ebû'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî ez-Zeccâcî, *el-Emâlî fi'l-luğati ve'l-edeb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Ceyl, 1407-1987, s.106-107.

diyerek savaş meydanındaki cesaretinin ve üstünlüğünün kabilesi tarafından bilindiğini vurgulamaktadır. Bu ifadeler, Zeyd'in bireysel kahramanlığını kabile kimliğiyle ilişkilendirdiğini ve şiiri toplumsal itibarını pekiştiren bir araç olarak kullandığını göstermektedir. Dolayısıyla onun şiirlerinde cesaret ve savaşçılığın, yalnızca kişisel meziyetler olarak değil, kabile dayanışması ve aidiyet duygusunu güçlendiren değerler olarak da öne çıktığı ifade edilebilir.

Zeydül-hayr'ın şiirlerinde savaşçı kimliğiyle yakından ilişkili olan atlar, savaş alanları, coğrafi mekânlar ve yolculuklar da önemli bir yer tutmaktadır. Bunlar yalnızca şiirin içeriğini oluşturan ayrıntılar değil, aynı zamanda şairin yaşadığı çevreyi ve savaşçı tecrübelerini şiirsel bir anlatıma dönüştürmesini sağlayan malzemelerdir. Bununla birlikte Zeydül-hayr'ın şiirlerinde Câhiliye şiirinin geleneksel unsurlarından bütünüyle uzaklaşmadığı, ancak bazı şiirlerinde bu unsurları asıl konu etrafında şekillendirerek daha doğrudan bir anlatım benimsediği anlaşılmaktadır. Özellikle sevgiliye duyulan özlem ve aşk temasının şiirlerinde hemen hemen hiç yer almaması, onun şiirlerinde savaş ve kahramanlık konularının belirleyici konumunu koruduğunu göstermektedir. Aşağıdaki şiir onun bu yönüne ışık tutmaktadır.

Ey Benî Âmir! Ebû Miknef'in sabahleyin sefere çıktığında,
Atlarının eyer kayışlarını sıkıca bağladığını bilir misiniz?
Alaca atların safları arasında bulunduğu bir orduyla ilerler,
Bu ordunun içinde tepelerin, atların nalları karşısında secdeye kapanmış gibi olduğunu görürsün.
Savaş gürültüsüyle yankılanan, karanlık geceyi andıran bir topluluk,
Safları peş peşe uzanır; ilk saldırıları hızlıdır.
Savaşmayı sevmemek, yiğidin alışkanlığına aykırıdır.
Mızrağımın Benî Nümejr b. Âmir karşısında hem bir gerekçesi hem de bir amacı vardır.”^[85]

Zeydül-hayr'ın şairlik özelliklerini ortaya koyan bu manzume, onun şiirlerinde savaşçı kimliğin, kabileler arası mücadelenin ve askerî gücün tasvirinin önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir. Şairin Benî Âmir'e doğrudan hitap ederek Ebû Miknef'in ordusunu anlatması, şiirin meydan okuyucu ve kahramanlık merkezli söylemini ortaya koymaktadır. Şairin öne çıkan yönü, savaşçı kimliğini doğrudan dile getirmesinin yanında, ordunun büyüklüğünü ve savaşın şiddetini güçlü tasvirlerle anlatmasıdır.

Zeydül-hayr'ın şiirlerinde dikkat çeken hususlardan biri, bazı şiirlerinin irticâli bir karakter taşımasıdır. el-Kaysî, Zeyd'in kısa şiir bölümlerini değerlendirirken bunlarda hazırcı cevaplık, sürat-i intikal ve irticalen şiir söyleme kabiliyetlerinin izlerini görmektedir.^[86] Bu durum, Zeyd'in yalnızca şair değil, aynı zamanda kabilesinin lideri ve hatibi olmasıyla da ilişkilidir. Nitekim Zeyd, savaş ve toplumsal mücadele gibi durumlarda hem kılıcın hem de sözün sorumluluğunu üstlenen bir lider konumundadır. Bu nedenle onun şiirlerinde, klasik şiirin estetik yönü kadar hitabet ve topluluğu etkileme amacı da belirgin bir şekilde görülmektedir. Özellikle savaş meydanını, düşmanla mücadeleyi ve kabilesinin gücünü konu alan beyitlerde, hızlı ve doğrudan söyleyişin yanı sıra tekrar, paralellik, abartı ve meydan okuyucu ifadeler önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla Zeydül-hayr'ın şiirlerini, onun savaşçı kimliğinden bağımsız bir edebî faaliyet olarak değerlendirmek yerine, liderlik, hitabet, savaş ve kabilevi dayanışma bağlamında şekillenen sözlü bir ifade biçimi olarak ele almak daha isabetli görünmektedir.

Bir gün Zü Aral'da Benû Becâd yurduna vardığımızda,
Atları savaşa hazırlanmış ve harekete geçirilmiş hâlde sabahlattık.

[85] Ebû'l-Ferec Ali b. Hasan Sadreddin el-Basrî, *el-Hamasetü'l-Basriyye*, thk. Muhtâruddîn Ahmed Yayıncı: Âlemü'l-Kütüb, 2 cilt, 1/61.

[86] *Şi'ru Zeyd'i-l-Hayl et-Tâ'i*, haz. Ahmed Muhtar el-Bezre, s. 58, 59.

Bir başka gün el-Bitâh'ta Kays ile çarpıştık,
O günün sabahında onları güçlü ve sağlam mızraklarla karşıladık.
Yine bir gün Yemâme'de [Benî] Hanîfe'yi,
[Küçük hayvanların] topluca kesildiği gibi bozguna uğratıp kırdık.”^[87]

Zeydül'l-hayr'ın şairlik yönünü ortaya koyan önemli örneklerden biri, Câhiz'in *el-Ḥayevân* adlı eserinde aktardığı ve onun Hâtim et-Tâî'yi hicvettiği üç beyitlik şiirdir. Câhiz, Zeydül'l-hayr'ın Hâtim et-Tâî'nin Tay kabilesinden ayrılarak Benî Bedr'e yönelmesini ve savaş sırasında sergilediği tutumu eleştirdiğini belirtmektedir.^[88] Dolayısıyla Zeydül'l-hayr, şiiri yalnızca övgü amacıyla değil, rakibini eleştirme ve onun savaşçı kimliğini sorgulama aracı olarak da kullanmaktadır. Şiirde savaş, cesaret, asabiyet ve savaşçı kimliği gibi Câhiliye şiirinin belirgin temalarının öne çıktığı görülmektedir. Öte yandan Zeydül'l-hayr'ın şiirleri sadece savaş ve kahramanlık temalarıyla sınırlı değildir. Nitekim Hâtim et-Tâî'ye yönelik hicvinde savaşçı ve eleştirel bir söyleyiş benimseyen şair, ölümüne yaklaştığı dönemde söylediği nakledilen şiirlerinde ise gurbet, memleket özlemi, hastalık ve ölüm gibi daha bireysel ve lirik temalara yönelmektedir. Vefatına yakın bir zamanda söylediği nakledilen bazı şiirlerde şairin, ağırlaşan hastalığının tesiriyle memleketini ve yakınlarını hatırladığı, gurbet duygusunu ve ölüm karşısındaki yalnızlığını dile getirdiği görülmektedir.^[89]

Ka'b b. Zühayr b. Rebîa (ö. 24/645 [?]) ile Zeydül'l-hayr arasında geçtiği aktarılan bir mühâcât yani karşılıklı hiciv söyleme Câhiliye dönemi Arap toplumunda şiirin insanlar arasında münasebetleri ve toplumda itibar kazanmayı göstermesi bakımından önemlidir. Zeydül'l-hayr'a nispet edilen bir beyitte şair, Ka'b'a karşılık verebilecek durumda olmasına rağmen onun babası Zühayr b. Ebî Sülmâ ile arasındaki hatırı gözeterek hicve girişmediğini ifade etmektedir:

Zühayr'ın üzerimdeki iyiliği ve hakkı olmasaydı,
Hayatta kaldığım sürece Kâ'b'a karşılık verir, onunla hicivleşirdim.”^[90]

Dolayısıyla şiir, bir yandan kişisel ve kabilevi itibarın savunulmasına hizmet ederken diğer yandan vefa, saygı ve toplumsal uzlaşma gibi değerlerin korunmasında da işlev gördüğü ifade edilebilir.

SONUÇ

Zeydül'l-hayr, İslâm'ı kabul ettikten yaklaşık on beş gün sonra vefat etmesine rağmen kaynaklarda sahâbe arasında dikkat çeken şahsiyetlerden biri olarak yer almaktadır. Zeyd, Tay kabilesinin Benî Nebhân kolunun lideri olarak kabilesi içinde tanınan ve sevilen biriydi. Şairliği, hitabeti, şecaati ve cömertliği onu çağdaşları arasında öne çıkarmıştır. Hz. Peygamber'in onun şöhretini Medine'ye gelmeden önce duymuş olması da bu itibarın kabilesinin sınırlarını aştığını göstermektedir.

Şiirler, Zeyd'in hayatına dair ayrıntıların kaynaklara intikal etmesinde belirleyici olmuştur. Maceralarını, savaşlarını, atlarını ve düşmanlarıyla mücadelesini konu edinen bu şiirler, hayatı hakkındaki başlıca bilgi kaynaklarındandır. Gündelik hayatla ilgili, sanat gösterisinden uzak ve maksadı doğrudan ifade eden bir dille söylenmiş olmaları, bu bilgilerin aktarımını kolaylaştırmıştır.

[87] Ebû Ubeyd Abdullah b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî el-Endelüsî, *Mu'cemü me'sta'cem min es-mâ'i'l-bilâd ve'l-mevâzi' (mevâkı)*.1/140.

[88] Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *Kitâbü'l-Hayevân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dârü'l-Cil, 1416/1996, 1/329.

[89] Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyârî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şiblî. 2 cilt. Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 2. Basım, 1375/1955, 2/578; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân*, Dâru sâdir, 7 cilt Beyrût 4/248.

[90] Abdülkâdir b. Ömer b. Bâyezîd el-Bağdâdî (ö. 1093/1682), *Hizânetü'l-edeb ve'lübbü'lübâbi lisâni'l-Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1997-1418 13 cilt, 9/494.

Bu şiirler yalnızca Zeyd'in şahsiyetini tanımaya imkân vermemekte, Arap kabileleri arasındaki bazı mücadele ve tartışmalara ile dönemin değer ve erdem anlayışına dair ipuçları da sunmaktadır. Hutay'e, Kâ'b b. Züheyr ve Âmir b. Tufeyl gibi tanınmış isimlerin esir alınması, bunlardan bir kısmının fidye karşılığı veya karşılıksız serbest bırakılması dikkat çekicidir.

Çalışmada öne çıkan hususlardan biri, Zeyd'in Hz. Peygamber ile görüşmesine dair rivâyetlerdir. Bu rivâyetler Zeyd'in Müslüman oluşunu aktarmanın ötesinde, Resûlullah'ın (s.a.s.) Medine'ye gelen heyetlere ve özellikle heyet temsilcilerine yaklaşımını tespit etmeye de imkân vermektedir. Zeyd'e hitap şekli, isminin "Zeydü'l-hayl"den "Zeydü'l-hayr"e çevrilmesi, kendisindeki teennî ve hilim gibi güzel hasletlerin takdir edilmesi, evine davet edilmesi, ikramda bulunulması ve gösterilen yakınlık, Hz. Peygamber'in heyet mensuplarıyla ilişkisinde nazik bir dil ve samimi bir yaklaşım benimsediğini ortaya koymaktadır. Bu tavrın Zeyd ve beraberindekiler üzerinde bıraktığı olumlu etki de rivâyetlerden takip edilebilmektedir.

Müellefe-i kulûba yapılan mal dağıtımına dair rivâyet de bu açıdan ayrıca değerlendirilebilir. Zeyd'in, Hz. Ali'nin Yemen'den gönderdiği maldan pay almasına yönelik itiraz karşısında Hz. Peygamber, yaptığı tasarrufun gerekçesini açıkça ifade etmiş ve muhataplarının itirazlarını cevapsız bırakmamıştır. Buradan hareketle Resûlullah'ın toplum içinde yanlış anlaşılmaya veya huzursuzluğa yol açabilecek bir meselede açıklayıcı bir tutum benimsediği, uygulamasının gerekçesini paylaşılarak muhtemel tartışmaların önüne geçmeye çalıştığı söylenebilir. Bu rivâyet, mal dağıtımında gözetilen esasların yanı sıra itirazlar karşısındaki tutumu göstermesi bakımından da önemlidir.

Son olarak Zeydü'l-hayr örneğini, İslâm'ın tebliği ile Câhiliye döneminde erdemleriyle tanınan kimseler arasındaki ilişki bakımından da ele almak mümkündür. Zira İslâm öncesinde cömertliği, yardımseverliği, cesareti, hilmi ve hayra yönelmesiyle tanınan Zeyd, İslâm'ı kabul ettikten sonra çok kısa bir süre yaşamasına rağmen ismine uygun olarak hayra yönelmeyi arzulamıştır. Medine'den ayrıldıktan sonra memleketine giderken hastalığı artmış olmasına rağmen o, Resûlullah'tan öğrendiklerini kabile üyelerine anlatmak ve onların da Müslüman olmalarını sağlamayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abdülkâdir el-Bağdâdî, Ömer b. Bâyezîd, *Hizânetü'l-edebe ve lübbü lübâbi lisâni'l-'Arab*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, 13 cilt, Mektebetü'l-Hancî, Kâhire, 1997-1418.
- Ahmed, Fatıma Alzahra Fouad. *Sa'lebî Tefsîri Özelinde Hz. Peygamber'in Son Üç Yılıyla İlgili Rivâyetlerin Tespiti ve Değerlendirilmesi*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Ahmed Muhammad Afnan. "et-Terâkümü's-savtî fî şî'ri Zeydî'l-Hayl et-Tâ'î" 108 (Aralık 2023), 438-452.
- Apak, Âdem. "Tay (Benî Tay)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/187-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Ali, Cevâd. *el-Mufasssal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. Beyrut: Dârü's-Sâkî, 1422/2001.
- Câhiz, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhiz el-Kinânî. *Kitâbü'l-Hayevân*. thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1416/1996.
- Dımaşkî, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Medîneti Dımaşk*. Dımaşk: yy, 1405/1985.
- Ebû Nu'aym, Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed el-Isbehânî. *Ma'rifetü's-Sahâbe*. thk. Âdil b. Yûsuf el-'Az-zâzî. 7 Cilt. Riyâd: Dâru'l-Vatan, 1419.
- Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, Alî b. el-Hüseyin b. Muhammed b. Ahmed el-Kureşî. *el-Eğânî*. 25 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1. Basım, 1415/1994.
- Efendioğlu, Mehmet. "Muhadramûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/393-394. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- el-Endelüsî, Ebû Ubeyd Abdullâh b. Abdilazîz b. Muhammed b. Eyyûb b. Amr el-Bekrî, *Mu'cemü me'sta'cem min esmâ'i'l-bilâd ve'l-mevâzi' (mevâkı')*.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. çev. Mehmet Yazgan. İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- İbn Abdülber, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. en-Nemerî. *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Ali Muhammed Bicâvî. 4 Cilt. Beyrut: Darü'l-Cîl, 1. Basım, 1412/1992.
- İbn Asâkir, Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dımaşk*. nşr. Ömer b. Ğarâme el-Amravî. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Umeyye el-Bağdâdî. *Kitâbü'l-Muhabber*. thk. Ilse Lichtenstadter. Beyrût: Dârü'l- Âfâki'l-Cedîde, 1428/1942.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *el-İsâbe fî temyîzi's-Sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd ve Alî Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İl-miyye, 2. Basım, 1415/1994.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fadl Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed el-Askalânî. *Fethü'l-bârî şerhu sahîh el-Buhârî*. thk. Muhibbuddîn el-Hatîb. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Ma'rife, 1379/1959.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ - İbrâhim el-Ebyârî - Abdülhafız eş-Şiblî. 2 cilt. Kahire: Şirketü Mektebeti ve Matbaati Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şâfiî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye Büyük İslâm Tarihi*. çev. Mehmet Keskin. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1994.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî er-Rüveyfî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrût: Dâru Sâdır, 1414/1993.

- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Alî Muhammed Ömer. 11 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1. Basım, 1421/2001.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd b. Meni' ez-Zührî. *Kitabü't-tabakâti'l-kebîr*. ed. Adnan Demircan. 11 Cilt. İstanbul: Siyer Yayınları, 2. Basım, 2015.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *el-Muntazam fî târîhi'l-mülûk ve'l-ümem*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1412/1992.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed. *Üsdü'l-ğâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Ali Muhammed Muavviz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994.
- İbnü'l-Kelbî, Ebü'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî. *Nesebü Me'ad ve'l-Yemeni'l-Kebîr*. thk. Nâcî Hasan. 2 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.
- Kapar, Mehmet Ali. *Heyetler-Hz. Peygamberin Dönemi Diplomasi-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Köksal, M. Asım. *İslâm Tarihi*. İstanbul: Şamil Yayınevi, ts.
- Meydan, Selda. *Hiz. Peygamber'e Gelen Heyet ve Elçiler: Bu Elçilerin Görüşmeye Dair Rivâyetleri ve Değerlendirmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Okur, Belkıs. *Başlangıçtan Emevîler Dönemi Sonuna Kadar Tay Kabilesi*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Özkan, Halit. "Zeydül-hayr". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/339. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Sadreddin el-Basrî, Ebü'l-Ferec Ali b. Hasan, *el-Hamâsetü'l-Basriyye*, thk. Muhtârüddîn Ahmed, Âlemü'l-Kütüb, 2 cilt.
- Süheylî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. Abdillâh b. Ahmed el-Has'amî el-Mâlekî. *er-Ravdû'l-ünûf fî şerhi's-Sîretin-Nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Abdurrahman el-Vekîl. Kâhire, Dârü'l-Kütübî'l-Hadîse, 1386/1967.
- Şemmeri, Münife Nayif. "et-Terkîb ve Anâsiru'r-Rabt fî Kasîdeti Zeydi'l-Hayl et-Tâi eş-Şi'riyye (Dirâse Tahlîliyye)". *Havliyyetü Külliyyeti'l-Luğati'l-Arabîyye benîn bi-Cercâ* 21/5 (2017), 4379-4416.
- Şennavi, Abdurrahman Refet el-Başa Abdülaziz, *Sahabe Hayatından Tablolar*. çev. Taceddin Uzun. 3 Cilt. Konya: Kitapkent, 2004.
- Uçar, İlyas. "Hz. Peygamber Zamanında Medîne'de Ortaya Çıkan Hastalıklar ve Tedavi Yöntemleri". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/8 (2017), 196-218. <https://doi.org/10.17859/pauifd.337827>
- Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd, *el-Megâzî*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l-E'lâmî, 3. Basım, 1409/1989.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemü'l-büldân*, 7 cilt, Beyrût, Dâru sâdır.
- Zeccâcî, Ebü'l-Kâsım Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, *el-Emâlî fî'l-luğati ve'l-edeb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Dârü'l-Ceyl, 1407-1987.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikî ed-Dimaşkî. *Tecridü esmai's-sahabe*. Beyrut: yy, ts.
- Ziriklî, Ebû Gays Muhammed Hayrüddîn b. Mahmûd b. Muhammed b. Alî b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî (1893-1976). *el-A'lâm*. Beyrut: yy, ts.
- Dîvânü Zeyd'i-l-Hayl et-Tâî*. haz. Nûrî Hammûdî el-Kaysî. Necef: Matbaatü'n-Nu'man, 2. Basım, 1967.
- Şi'ru Zeyd'i-l-Hayl et-Tâî*. haz. Ahmed Muhtar el-Bezre. Beyrut: Dârü'l-Me'mûn li't-Türâs, 1988.